

Løber tiden fra Kronos?

Om kronologiseringens betydning for forestillinger om alder

Anne Leonora Blaakilde

Nygade 27

3200 Helsingør, Danmark

E-post: blaakilde@mail.dk

Abstract

In this article, it is argued how chronologization implicates cultural connotations about age and the lifespan, from the time of pre-industrialization until today.

Pre-industrialization is here entitled *pre-chronologization*, indicating that perceptions of time were cyclic, and that people of all ages were supposed to participate in working and providing food. Generational age was an important characteristic for human life and for a person's place in the structures of power and wealth, but chronological age was hardly known.

Due to industrialization, working life and human life were set in timely order, and citizenship rights in the modern welfare state were connected to chronological age - in all ages. This also meant a creation of certain age-based types of paternalism. Especially old age is characterized by the terms *biomedicalization* and *gerontologization*.

In the postchronological culture, life and work is more in a flux. People live longer and are healthier than before. Aging is observed to be a phenomenon of diversity, and hence chronological age is not a convenient factor for grouping or characterizing people. But cultural considerations, as well as society and its rules seem to be lagging behind. Especially in the political discourse, where the global, growing amount of old people are entitled "age-quake", and "the aging society" implicating expectations of being an economic burden for societies.

Nøgleord:

*kronologisering
alder
livsløb*

Ifølge den græske mytologi satte den yngste af titanerne, Kronos, tiden i gang ved at skille sin far, himlen, fra sin mor, jorden, i deres evige favntag (Sørensen 1989). Siden da har menneskene taget tiden – og ikke mindst udmåling af tiden – til sig som parameter for forståelsen af det individuelle og det fælles liv, og *kronologisering* er i stigende grad blevet et strukturerende princip for menneskenes organisering af verden.

Mange kulturforskere vil hævde, at vi *fortæller* verden, men man kan måske med ligeså stor ret påstå, at vi *tæller* vort liv og vor verden.

I denne artikel vil jeg diskutere, hvordan kronologisering som fænomen styrer kulturelle opfattelser af menneskelivet og dets forløb, styrer livets inddelinger i bestemte, velafgrænsede livsfaser, som vi har navngivet og karakteriseret med

bestemte egenskaber, som om denne form for talmagi indebærer en biologisk forudbestemt skæbne. Som eksempelmateriale vil jeg hovedsageligt trække på fortællinger om den sidste livsfase, nemlig alderdommen.

Alder som kulturanalytisk perspektiv

Kulturanalysens klassiske hensigt er at udfordre kulturelt betingede opfattelser af naturlighed og biologisering, og dette gøres navnlig ved at kontekstualisere, relationere og nuancere fænomener, som tages for givet i en gældende kulturel sammenhæng. Kønsopfattelser har længe været udsat for kulturvidenskabelige analyser, men skønt aldersopfattelser i præcis samme grad som køn er omfattet af en dybtliggende, kulturel indforståethed om et biologisk fundament, har der ikke hidtil været særlig meget fokus på alder som kulturelt perspektiv.

Inden for en del kønsforskning findes en begrebsliggørelse, som skelner mellem biologisk og kulturelt køn med betegnelserne "køn og genus" eller på engelsk "sex and gender" (f.eks. Scott 1988). Det er blevet hævdet, at der inden for aldersforskning, som i øjeblikket hedder henholdsvis "børneforskning", "ungdomsforskning" og "gerontologi" eller "aldringsforskning" burde være en tilsvarende terminologi, altså et begreb som skelner mellem de kulturelt ladede konnotationer knyttet til alder og biologisk funderede aldersforskelle (Ginn and Arber 1995, Fry, pers. kommunikation). En sådan begrebsliggjort adskillelse mellem biologiske og kulturelle forhold passer imidlertid dårligt til en kulturanalytisk perspektivering, fordi selve begrebsliggørelsen vil stadfæste et urørligt felt af naturliggørelse i sin dikotomi til det kulturelle begreb. I dansk sprogbrug anvendes da også begrebet "køn" som præfix i disciplinen kønsforskning, hvis objekt ikke er ét køn, men derimod køn som et struk-

turerende og kulturelt princip for mennesker af alle køn, og på samme måde vil jeg mene, at studiet af alder som kulturel konstruktion må hedde "aldersforskning", og det må vedrøre hele livsløbet.

Et menneskeliv starter ved fødslen og ender med døden, – på et villkårligt tidspunkt i livet – og den processuelle aldring foregår på vejen fra det ene felt til det andet. Dette kan karakteriseres som et livsløb, se figur 1.

Figur. 1.

Alt, hvad der benævnes og navngives som aldersfaser undervejs i dette forløb, er kulturelle og sproglige konstruktioner, som bidrager til en fælles menneskelig forståelse af det flydende livsløb. At jeg her visualiserer og sprogliggør livet som et lineært *livsløb*, er ikke udtryk for en egentlig lineær tankemodell, idet man kan forestille sig, at forløbet kunne illustreres med mange forskellige former for linjer eller figurer, fordi menneskers liv forløber forskelligt.¹ På den ene side skyldes den lineære fremstillingsskema en formmæssig begrænsning af livsløbets mulige kompleksitet, på den anden side lægger den lineære fremstillingsform sig også opad en vestlig rodmetafor for livet som en udviklingsproces i evolutionistisk forstand (Cole 1992). Senere i artiklen vil figur 1 blive elaboreret på forskellig vis. Foreløbig kan det konstateres, at de discipliner, som hidtil har beskæftiget sig videnskabeligt med aldersfaserne barndom, ungdom og alderdom oftest har taget udgangspunkt i kulturelle konstruktioner under den forudsætning, at de er biosociale fænomener, ligesom det har været en udbredt opfattelse kulturelt set, at aldersfaserne er biologisk determinerede.

Om betegnelsen *kronologisering*

De enkelte livsfaser og deres betegnelser er kulturelle konstruktioner, som hver især må forstås relationelt, dvs. i forhold til hinanden i livsløbsperspektiv (Bytheway 1997). Ikke bare livsfaserne, men også selve livsløbet er en kulturel konstruktion (Keith and Kertzer 1984), som desuden må kontekstualiseres i et historisk perspektiv på grund af bestandige forandringer, der influerer på opfattelser af alder, relationer og livets forløb (Riley 1976, Hareven 2000). Jeg har ladet mig inspirere til at anvende betegnelsen *kronologisering* fra Martin Kohli, (Kohli 1986), fordi kronologisering netop er udtryk for et fænomen, der har forandret menneskets opfattelse af livsløbet i historisk perspektiv. Kohli er tysk sociolog med fokus på stratifikationsteori², og han ser kronologiseringen som et stratifikationssystem i det moderne samfund, hvor rettigheder og pligter i stigende grad er blevet struktureret efter kronologisk alder i løbet af de seneste 300 år. Også den danske litteraturforsker, Johan Fjord Jensen, har ladet sig inspirere af Kohlis kronologiseringstese i et studie af menneskets livsløb set i psykologisk belysning (Jensen 1991, 1992). Fjord Jensen arbejder her med en tredelt, historisk periodisering, som han kalder "det præmoderne", "det moderne" og "det postmoderne". I historievitenskabelig forstand er sådanne periodiserende betegnelser upræcise, samtidig med at de angiver at være det modsatte. I erkendelsen af, at alle periodiserende betegnelser med reference til kulturelle mønstre og tendenser altid vil være udflydende på grund af samtidighedens varians og kompleksitet (Bender & Wellbery 1991), har jeg valgt at bibeholde Fjord Jensens tredeling, men med betegnelserne "før-kronologisering", "kronologisering" og "post-kronologisering". Disse betegnelser angiver

– paradoksalt nok – ikke nogen fast kronologisk tidsramme, men henviser i stedet til et bestemt meningsindhold, som jeg ønsker at indfange i tiden med min tekst; eller i det, som Birgitte Rørbye har beskrevet; at tidsrum indkredses narrativt ved hjælp af tekstens rum (Rørbye 2002).³ Kronologiseringen danner så at sige artiklens plot, og derfor disponeres teksten omkring kronologiseringen med en før-kronologisering og en efter-kronologisering. Jeg vil fokusere på to aspekter. Det første er, hvordan kronologiseringsfænomenet har indflydelse på den kulturelle opfattelse af menneskets livsløb, og det andet er, hvordan mennesker indbyrdes positioneres strukturelt, baseret på de kulturelle aldersopfattelser og deres status.

Før-kronologisering

Livsløb og alder er fænomener, som optræder i alle kulturer til alle tider, men de fortolkes og forstås i den kulturelle sammenhæng, de indgår i, og kan derfor leves og opfattes forskelligt i tid og rum.

Livsløbsopfattelsen i før-kronologiseringen tager udgangspunkt i et før-industrielt samfund, hvor livet primært levedes ved hjælp af landbrugsproduktion uden maskiner og ure. Under før-kronologiseringen opfattedes tiden ikke temporært fremadskridende, men cyklisk. I Skandinavien fik almindelige mennesker først langt op i tiden en klar viden om, hvornår de præcis var født, og fødselsdage var noget, man først begyndte at fejre i det 20. århundrede (Frykman og Löfgren 1979); et tegn på den nyopståede form for individualisme, som vil blive omtalt under kronologiseringen. Man kom ind i livet og faldt ud igen på et givet tidspunkt, bestemt af Gud eller skæbnen (Jensen 1991). Man kunne dø af barndom såvel som af alderdom, eller midt i livsløbet (Løkke 1998). I mellemtiden

arbejdede man og bidrog efter evne til overlevelse for fællesskabet og det enkelte individ. Det betød, at børn arbejdede såvel som gamle, og der var ikke egentlige skel i livsløbet på basis af kronologisk alder. Interkulturelt set har kulturer med vidensbegrænsede arbejdsopgaver haft lille indlæringsbehov og få aldersgraduerende niveauer (Neugarten and Hagestad 1976). Begreberne barndom og alderdom har eksisteret i før-kronologisk tid, men de har ikke på samme måde, som vi kender det i dag, givet adgang til en livsperiode "fri fra arbejde". Arbejdet var en permanent del af alle menneskers hverdagsliv, kun spædbørn og syge mennesker undtaget.

Det før-kronologiske samfund var organiseret efter slægtsmæssige principper, og dette havde indflydelse på, hvordan de forskellige aldre i livsløbet blev opfattet og positioneret i forhold til hinanden. I de fleste kulturer i verden har adgang til magt, værdi og status været distribueret ved hjælp af et samspil mellem faktorerne køn, alder og stand (Keith and Kertzer 1984, Riley 1976), således også i de skandinaviske lande. I Danmark, såvel som i mange andre kulturer, har samfundsorganisationen været slægtsbaseret og det overordnede organisationsprincip patriarkalsk og gerontokratisk. Desuden var alle disse faktorer betinget af en overordnet forudsætning, nemlig ejendomsbesiddelse. Det at eje en ejendom, eller brugsretten til denne, udgjorde grundlaget for menneskelig overlevelse og status og gav desuden mulighed for familiedannelse, mens familiedannelse omvendt var en forudsætning for at videreføre og drive ejendomsbesiddelsen som landbrugsproduktion, samt at vedligeholde den menneskelige sociale status forbundet hermed. Det betød, at hvert enkelt menneske indtog sin plads i strukturen afhængigt af, hvilken slægt man tilhørte, og hvor i det interne

slægtshierarki, man var placeret. I kraft af den patriarkalske struktur indtog mænd højere position end kvinder, og i kraft af det senioritetsprincip, som styrer et gerontokrati, havde den ældste, regerende mand i slægten ultimativ magt og håndsret over de øvrige medlemmer (Gillis 1996, Lövkrona 1999). Det at være den ældste blev ikke regnet efter kronologisk alder, men generationsmæssigt, fordi kronologisk aldersmåling på dette tidspunkt kun har været udbredt blandt adelige og lignende høje klasser. Ifølge antropologen Meyer Fortes er slægtssystemet udelukkende i mandens, og ikke i kvindens favør; idet det patriarkalske samfund følger mandens livscyklus ved hjælp af generationsmæssig arvefølge (Fortes 1984;119), eller som Friedrich Engels har sagt om den monogame familie:

Den er grundet på mandens herredømme med det udtrykkelige formål af avle børn, hvis faderskab ikke kan bestrides, fordi disse børn engang som livsarvinger skal overtage faderens formue (Engels 1971[1891];63).

Den ældste og regerende mand i en husholdning af en vis anseelig størrelse havde ikke kun magten internt i sin slægt, men også eksternt som repræsentant for slægten i de lokale, juridisk-politiske forsamlinger. Selve borgerretten var i mange kulturer udelukkende tillagt repræsentative, ledende mænd af tilpas velstående slægter, hvilket ikke bare har gjort sig gældende i ikke-vestlige kulturer (Fortes 1984), men også i oldtidens Rom og i Danmark. I Romerriget afspejledes dette patriarkalske, gerontokratiske standsprincip i sprogbrugen, hvor de ledende personer samledes i et *senat*, der har sit navn efter det latinske navn på en gammel mand; *senex*. Det samme gjorde sig

gældende i det rurale Danmark, hvor den lokale, ledende forsamling kaldtes *oldermandsloag*, og her mødtes naturligvis de mænd, der var berettigede til at blive *oldermænd* efter samme principper som nævnt ovenfor.⁴

Det at være gammel blev ikke regnet som statusgivende i sig selv; enhver status var afhængig af, hvilke andre former for kulturel og navnlig materiel værdi, man havde akkumuleret gennem livet. Dette gjaldt ude i verden såvel som i Danmark (Keith and Kertzer 1984, Blaakilde 1991). De magt- og aldermæssige positioner afspejler sig i sprogbrugen, idet betegnelserne for mennesker, der tjente hos bønder, lagde sig aldersmæssigt til yngre mennesker, f.eks. "karl", "dreng" eller "pige". Hvis disse mennesker vedblev med at tjene andre hele livet, (fordi de aldrig opnåede at få fast ejendom selv), blev deres titel ved med at være "karl" eller "pige". Denne sprogpraksis var udbredt i Frankrike såvel som England, USA og Skandinavien (Ariès 1982, Gillis 1996). Der var heller ikke her nogen egentlig kronologisk bestemmelse for, hvornår man groede ud ad ungdommen, og ingen specifik social status forbundet med alder eller alderdom i sig selv.

I tilfælde, hvor den var koblet med de rette faktorer mht. køn, slægt og stand, kunne alderdom være en magtfuld og respekteret tilstand – skønt kronologisk set ubestemmelig. Men måske *netop* i kraft af denne magtfulde position, kan man også forestille sig elementer af opposition eller oprør mod det patriarkalske gerontokrati. F.eks. som i Japan, hvor Ruth Benedict har identificeret en kulturel antagelse om den gamle mand eller "manden i huset" i dette ordsprog om "de værste ting", der findes: "... earthquake, thunder and The Old Man (head of the house); the father" (Benedict 1967;85).

Samfundets slægtsmæssige organisation afspejledes i de store ritualer, som knyttedes til livet i bondekulturen i Danmark, ligesom i bl.a. Tyskland: barsel, bryllup og begravelse (Kofod 1999, Schenda 1983), fordi der var et sammenfald mellem individets og fællesskabets interesser, nemlig at gruppen – både slægten og lokalt – sikrede sin overlevelse (barsel og bryllup), og at distribuering af ejendom og værdi kunne foretages efter gældende, slægtsbestemte regler (bryllup og begravelse). Disse essentielle ritualer havde ingen relation til kronologisk alder, og livsløbet betragtedes som en flydende proces, i hvilken andre faktorer som stand, slægt, og køn havde betydning for, hvilken slags alderdom man kunne få – hvis man var heldig at få én. Uden kronologien som parameter betragtedes de forskellige livsaldre som indbyrdes definerende men ikke nødvendigvis determinerende.

Kronologisk tid

Den kronologiske tid tager sin begyndelse både i kraft af industrialiseringens nye, tidsmæssigt baserede struktur og forestillinger om vækst, samt af fremvoksende ideologiske ideer om civilsamfund og borgerrettigheder. Kronologiseringen som begreb knytter sig således til industrialiseringen, men kan paradoksalt nok ikke indkredses præcis kronologisk, idet kronologiseringens værdier og forestillinger er vokset frem med varierende hastighed som en lang proces, afhængig af mange forskellige faktorer i tid og rum, samt i økonomisk og social kontekst (Kohli 1986). Parallelt med kronologiseringens opståen breder der sig en mere fastlagt opfattelse af alderdommens karakteristika, som kan beskrives med betegnelserne biomedikalisering og gerontologisering, der vil blive introduceret senere i dette afsnit.

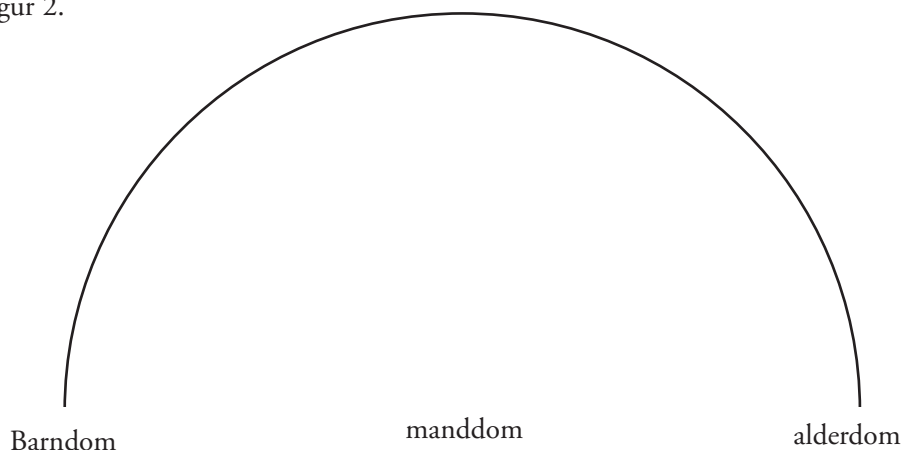
Tid i faste rammer

Arbejdslivet i bondesamfundet var cirkulært som årets gang. Med industrialiseringens komme blev arbejdet, og dermed menneskets tidsfornemmelse, struktureret lineært og opdelt i faste skemaer eller intervaller med plads til hver sit på forhånd udspecificerede indhold. Ridefogedens pisk eller husbondens trusler om straf blev erstattet med en klokke, og senere selvdisciplinering. Kronologiseringen fik betydning for opfattelsen af menneskets livsløb, historisk tid, individualisme, arbejdets struktur og selverkendelse i biografisk perspektiv (Kohli 1986). Livsløbet blev nu set som et i kronologisk forstand, fremadskridende forløb med indbygget kvalitative karakteristika, afbilledet som en bue: Alderskurven, der først går op, topper, og dernæst går ned (Jensen 1991), se figur 2.

Livsløbet inddeles i tre faser efter visse kriterier for, hvornår man er duelig til at virke på arbejdsmarkedet. Først skal man læres op, senere kan man arbejde, og til

sidst er man udslidt og må trække sig tilbage. Visse historikere mener, at de tre alders-domme; barndom, manddom og alderdom blev opfundet som kronologisk definerede livsfaser på grund af denne erkendelse om arbejderes livsforløb, som blev gjort i forbindelse med industrialiseringens nye arbejdsformer og -strukturer, og dette forklarer, at selve alderskurven er kønsneutraliseret i manden; det var ham, der forventedes at gå på arbejde i det borgerlige, industrialiserede samfund (Conrad 1992). Selve aldersgrænsen for alderdommens begyndelse blev fastlagt sociologisk i slutningen af 1800-tallet, først i Tyskland i 1889 og få år senere, i 1891, i Danmark, som det første land i verden, der indførte en fuldt offentligt finansieret alderspension for værdigt trængende mennesker over 60 år (Blaakilde 1999). På daværende tidspunkt var gennemsnitslevealderen i Danmark godt 50 år, så 60 års grænsen har været høj, trods det faktum, at de mange døde spædbørn udjævnede det statistiske gennemsnitstal for menneskers livslængde

Figur 2.

dengang. Ifølge en udregning efter en såkaldt ”3. alders indikator”; et parameter for dét historiske tidspunkt, hvor størsteparten af et lands befolkning efter det fyldte 25. år har en statistisk chance for at overleve til det fyldte 70. år, indtraf dette tidspunkt for Danmarks vedkommende i 1920, i England først i 1951 (Laslett 1995).

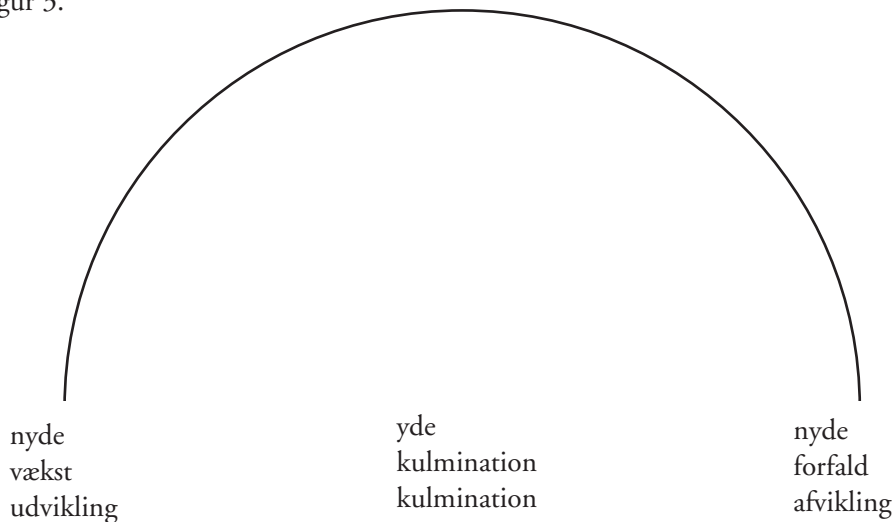
Kronologisk bestemte borgerrettigheder

Ved indførelsen af livsfaser, som var defineret efter forventet arbejdslevne, opstod også den klare adskillelse mellem de tre aldre som en tredelingens sociologi: nyde-yde-nyde, hvor udelukkende manden i sin manddom forventedes at være ydende. I kombination med den udbredte vækstankegang kom alderskurven – og dermed livsløbet – ligeledes til at repræsentere den temporært værdibaserede menneskeopfattelse, knyttet til arbejdsmarkedet: udvikling – kulmination – afvikling. Hvis terminologien overføres til nye opfattelser af menneskets personlige livsløb hedder det: vækst

– kulmination – forfald (Jensen 1991). Ungdommen kan i denne forbindelse frit føres ind i alderskurven; den rummer de samme konnotationer som barndommen: læretid, udvikling, opad, nyde, og vækst som det fremgår af figur 3.

I forbindelse med kronologiseringen som samfundsmæssig strukturerer af befolkningen blev kronologisk alder ikke alene et princip for social organisering, men det kronologiske aldersprincip overtog også principperne for det slægts- og standsmæssigt organiserede bondesamfund (Keith and Kertzer 1984). Kronologiseringen frisatte individer fra bondesamfundets stramme bånd, og gjorde dem til borgere i et civilsamfund, hvis liv ikke nødvendigvis var bestemt af slægtsmæssige relationer (Eisenstadt 2003/1956). Til gengæld blev borgerrettighed og status knyttet til netop arbejdslivet, som udelukkende var forbeholdt mænd i den midterste alderskategori; manddommen. Alle andre, dvs. børn og unge, gamle, uarbejdsdygtige, syge og ikke mindst kvinder, som ikke

Figur 3.

kunne deltage – eller forventedes at deltage – på arbejdsmarkedet, måtte undvære borgerrettigheder (Laws 1995). Der var altså et indbygget paradoks i denne statsstrukturering, hvis formål var at gøre borgere frie: Der skabtes således en afhængighedskonstruktion for dem, der ikke havde den rette kronologiske alder, nemlig dem, der ikke var i deres ”manddoms bedste år”, hvor man har ret og pligt til at arbejde, og dermed opnå den væsentligste menneskelige værdi og status i det nye, markedsorienterede samfund.⁵

Ifm. industrialiseringen og op igennem det 20. århundrede har kronologiseringsprincippet i stigende omfang fået betydning som et socialt og kulturelt redskab for eksklusion og inklusion i det danske samfund såvel som i mange andre vestlige lande. Det gælder lige fra barndom til myndighedsalder og alderdom. Skolegang, ret til arbejde, seksuel myndighedsalder, valgrets alder, og ret til afgang fra arbejdsmarkedet er blot nogle af de mest markante, og lovmæssigt nedfæstede grænsemarkører baseret på kronologisk alder. Hertil kommer de kulturelle og sociale grænsemarkører, som ikke er officielt nedskrevne.

Hvor det tidligere var stand, slægt, køn og alder, der udgjorde fundamentet for individers rettigheder og pligter, distribuerer velfærdsstaten sine goder efter principper om køn og alder, hvilket afspejler sig i borgernes statslige identifikationsbevis (CPR/personnummerbevis), som i Danmark udelukkende baserer sig på disse to faktorer. Kronologiseringen betyder en frisættelse af det enkelte individ fra standsamfundets fastlagte slægtssystemer, men disse erstattes af homogeniserende alderskategorier som fastlåser individer efter principper om kronologisk alder. Disse principper følges uafhængigt af sociokulturelle

forhold som modnings- eller erfaringsstadier (Fortes 1984); egenskaber, som blev værdsat i før-kronologisk tid, men som nu stort set mister betydning, navnlig set i lyset af den herskende vækstideologi med stadigt øget fornyelsesfrekvens. Kronologiseringsprincipperne følges selvsagt også uden skelen til helbredsmæssig, økonomisk, social og kulturel variation, eller rettore; der foretages visse implikationer til kronologiseringen, som netop knytter sig til specifikke helbredsmæssige, økonomiske, sociale og kulturelle vilkår, men opfattelsen af kausale sammenhænge er omvendt: Når først den kronologiske alder er bekendt, følger en forventning om en del øvrige, problematiske implikationer. Dette benævnes *biomedikalisering*, som kort skal beskrives her.

Biomedikalisering

Biomedikaliseringen betegner det homogeniserende, problemorienterede billede, som aftegnes på alderskurvens sidste halvdel, hvor buen går nedad; biomedikalisering betegner forestillingen om, at alderdommen i biologisk forstand er en sygdomsfase og derfor i sociologisk forstand en afvigelsestilstand med indbygget svækkelse og sociale problemer, som mødes med omverdens paternalisme (Estes and Binney 1989). Det kan ikke overraske, at det biomedicinske blik på alderdommen er blevet dominerende, efter at alderdommen er blevet defineret kronologisk med indførelsen af en aldersgrænse for retten til aldersdomsforsørgelse; for retten til samfundsmæssig kompensation for uarbejdsdygtighed på grund af alder. Egentlig var det den belgiske statistiker, Adolphe Quetelet, der i 1836 bidrog til den senere definition af alderdommen som statistisk og medicinsk kategori ved sin antagelse om, at mennesket markant forringer overlevelsessevnen ved

60-65 års alderen, en antagelse, der efterfølgende blev fulgt af læger og sociologer som ureflekteret udgangspunkt for studier af alderdommen (Kirk 1995).

Betegnelsen biomedikalisering peger på det fænomen, at fokus flyttes fra alder i relation til arbejdsmarkedets strukturering og menneskets arbejdsværdi over til sygdomsparametre i fysisk og psykisk forstand. Alderdom bliver, groft sagt, opfattet som lig med sygdom, eller som social og kulturel afvigelse, og i kombination med kronologiserings determinisme opstår en risiko for både kulturel devaluering (Hazan 1994) og aldersdiskrimination. Aldersdiskrimination kan formelt set forekomme i alle de aldre, der betragtes som "afvigelser" fra den kulturelle aldersnorm – forstået som livsfasen i midten, der tidligere hed manddommen, men i nyere tid har mistet et navn, og derfor ikke – polemisk beskrevet – har nogen "dom" som de øvrige aldersfaser. Aldersdiskrimination ses oftest praktiseret over for den ældre del af befolkningen, både økonomisk, socialt, kulturelt – og etisk. På det sundhedsmæssige område er apopleksi-behandlingen i Danmark dokumenteret aldersdiskriminerende, skønt denne sygdom netop rammer ældre mennesker i højere grad end yngre (Olsen 2003).⁶

Et andet oplagt forum for udbredt aldersdiskrimination er arbejdsmarkedet, som jeg vil vende tilbage til senere. Det er naturligvis ikke kun mennesker, som rubriceres i alderdommen, der betragtes som afvigere, aldersmæssigt set, men også børn og unge. Dette ses f.eks. i ministeriernes fordeling af deres resort-områder. Det danske Socialministerium har som sit resortområde blandt andet forhold vedrørende børn, unge og gamle mennesker, mens voksne mennesker udelukkende hører under dette ministerium, hvis de er socialt udsatte, arbejdsløse eller handicapp-

ede. Mennesker, som henhører under Socialministeriets resort, betragtes i udgangspunktet som befolkningsgrupper, der skal hjælpes eller overvåges.⁷

Det er tidligere nævnt, at det danske personnummer udelukkende indikerer personens køn og alder, og tillige har jeg påpeget, at alderskurvens midterste fase, manddommen eller voksenlivet, tidligere var udtænkt efter datidens mandlige normativitetsopfattelse. Både kvinde og høj alder har det tilfælles, at de hver for sig udgør en kulturel afvigelse fra den kulturelle normativitet, der betragtes som mandlig og midtlivs-voksen (Blaakilde 1999), og derfor er ældre kvinder uværgerligt ramt af "andethed" i 2. potens (Ginn & Arber 1995, Harper 1997, Laws 1995, McMullin 1995, Rosenthal 1990, Rørbye 1989, Vakimo 1998) eller af det, som hos Erving Goffman kaldes "dobbelt stigma" (Goffman 1963), eller, som ud fra en mere socio-økonomisk betragtning, er blevet kaldt "double jeopardy" (Dressel et. al. 1999, Johnson 1995). Kvinder har højere gennemsnitslevetid end mænd, men de er langt mere udsat både kulturelt, socialt og økonomisk (Blaakilde 2000).

Siden det tidspunkt, da alderdommen blev kronologisk defineret, samfundsmæssigt kategoriseret, og samtidig erklæret for fysisk og mentalt svækket; fyldt med sygdomme og sociale problemer, er alderdommen blevet kulturelt defineret som en negativ livsfase med afsmittende effekt på de mennesker, der betragtes som værende kommet ind i den. Denne kulturelt negative afsmittningseffekt er lang mere effektiv end statslige organiseringsprincipper og institutionelle eksklusionsmønstre. Der er tale om en menneskelig devaluering, knyttet til kronologisk alder, som får den konsekvens, at alderdommen forsvinder! Der er nemlig ingen mennesker, der ønsker at

komme ind i den og blive ramt af dens negative konnotationer (Blaakilde 1999). Dette medvirker til en hyperaktiv, aldersfornægtende tendens, som er blevet kaldt *gerontologisering* (Höpflinger 1995, Povlsen 1996), fordi den bl.a. kommer til udtryk inden for gerontologien, den videnskabelige disciplin, der beskæftiger sig med alderdommen.

Gerontologisering

Gerontologien fremviser et stort engagement i at eliminere alderdommens forventelige, fysiske forfald med forebyggende indsatsområder inden for alle former for aktivitet, og i stedet for forfaldshistorier fremvises succeshistorier om ældres aktivitetsniveau og formåen.⁸

Aktivitetsparadigmet er helt dominerende i nutidens kulturelle landskab, og derfor opfattes det som uacceptabelt, hvis mennesker – uanset alder – ikke er i aktivitet, både af hensyn til individets kulturelle status og af hensyn til samfundsøkonomien. Resultatet af biomedikaliseringen og dens efterfølgende, hyperaktive gerontologisering efterlader forestillingen om alderdommen som en alvorligt, forfaldspræget livsfase, og det er altså gerontologiens opgave at forebygge denne form for alderdom. Det er ikke blot inden for gerontologien, at biomedikaliseringens og gerontologiseringens værdier hersker; de repræsenterer en alment udbredt kulturel forestilling, som kommer til udtryk i dagligsproglige udtryk, hvor alderdom fornægtes. Eksempler på dette er typisk rosende udsagn som: "Petersen er 70, men ligner én på 50", eller "Vera er nu en meget ungdommelig 60-årig" (Blaakilde 2002a).

Det er med andre ord blevet ældre menneskers pligt at *performe* en høj grad af aktivitet, både fordi aktivitet giver individet kulturel status, og fordi det modsatte

indikerer, at man er en samfundsmæssig (ældre)byrde. Samtidig må man konstatere, at det kan være yderst vanskeligt at vurdere, hvilken kronologisk alder, mennesker har, skønt udbredelsen af udsagn som de ovenstående om Petersen og Vera indikerer, at der ligger en sprogligt indbygget forventning om, at mennesker på hhv. 70, 50 eller 60 år ligner hinanden indbyrdes i aldersklasser og bærer deres kronologiske alder visuelt synligt. Samtidig lever paradokset i fuld vigør, at jo højere kronologisk alder man har, jo højere status har det at blive kaldt "ungdommelig"; en betegnelse, man under alle omstændigheder først bliver pyntet med, når man af omverdenen betragtes som "gammel", men "overraskende frisk". -Det mest overraskende er, at man kan blive ved med at overraskes og frydes ved denne fornægtelse af alderdom – betragtet som fysisk forfald – når man dagligt konfronteres med virkelighedens langt mere komplekse fremstillinger.

Post-kronologisk tid

Mennesker har sikkert aldrig været visuelt genkendelige en bloc ud fra deres kronologiske alder, men i nyere tid ses der endnu større variation og diversitet på tværs af alder, fordi gennemsnitslevealderen er steget voldsomt, og med det stigende antal ældre ses også en stigende forskellighedsartethed, som udfordrer den gængse, kronologiske homogenitets-tankegang. Både på dette, og på mange andre områder, er vi gået ind i den postkronologiske tid, hvor aldersgrænserne og de kronologisk baserede aldersskel flyder ud – hvis de nogensinde har eksisteret.

I et dekonstruktivistisk perspektiv vil man sige, at alderskurven er en konstruktion, hvis udformning er bestemt af kulturhistoriske fænomener, vilkår og opfattelsesmåder (Derrida 2002/1972,

Keith and Kertzer 1984, Laws 1995), bl.a. som de er beskrevet i det forrige. De enkelte livsfaser er ikke biologisk eller sociologisk determineret, men skabt som sproglige konstruktioner, for at menneskene kan strukturere, ordne og italesætte livsløbet i en fælles forhandling om, hvordan livet og virkeligheden ser ud (Blaakilde 1999). Livet i sig selv er et biologisk fænomen fra fødsel til død, men livsfaserne ind imellem er konstruktioner, der navngives og fortolkes af mennesker. Individuelle livsløb opfattes ikke længere alene som kronologiseringens alderskurve, der går opad, kulminerer og falder ned igen. Nu tales der om "livslang læring", "fleksibel livsplan" og "klippekortmodellen til arbejdsmarkedet" (Blaakilde 2002b).

Kronologiseringsparadokser i den post-kronologiske tid

Der foregår en mærkværdig udvikling i disse år hvad angår synet på livsløbet og menneskers ressourcer. I realiteteten er vi forlængst gået ind i den post-kronologiske tid, men i praksis fremvises der i samfundet nærmest en stigende intensitet i kronologiseringsregulativer og diskurser om generationskamp. Den store aldersmæssige kompleksitet synes vanskelig at håndtere kulturelt, socialt og strukturelt. Kulturelt skulle man forvente, at den nuværende varierede virkelighed påvirker forestillinger om, hvad det kan betyde at være "ældre" eller "gammel." Socialt skulle man forvente, at ældre mennesker får mulighed for at udfylde flere – og mere værdifulde roller. Strukturelt skulle man forvente, at samfundet har brug for mange af disse ældre mennesker, hvis energi og kapacitet er værdifuld for fællesskabet.

Men den kulturelle, sociale og strukturelle virkelighed fastholdes i en række paradokser med udgangspunkt i det forældede

kronologiseringsparadigme med biomedikaliserede og gerontologiserende implikationer. Det virker således absolut paradoksalt, at ældre diskrimineres på arbejdsmarkedet, samtidig med at der skrives efter deres arbejdskraft og indføres lavere aldersgrænser for offentlig aldersbetinget forsørgelse, som det er sket i Danmark i løbet af de seneste 10 år. Navnlig vilkårene på arbejdsmarkedet er i høj grad præget af biomedikaliseringens forfaldsprægede syn på det at blive ældre; dog strækker kronologiseringen sig netop i dette felt helt ned til 40-45-års alderen, således at man i mange erhvervsmæssige sammenhænge betragtes som "senior" i denne alder, med medfølgende risiko for at miste værdi og status.

Kronologisering som bremseklods

Man kan undre sig over, i hvor høj grad kronologiseringsparadigmet får lov at dominere den nutidige politik, økonomi, og samfundsmæssige organisationsstruktur. Et godt eksempel i denne sammenhæng er det offentlige pensionssystem og efterlønsordning med en fastlagt tid for pensioneringsrettighed og -pligt ikke blot på år, men på fødselsdato. Et sådant kronologisk bestemt struktureringssystem er dybt tilbageskuende med hensyn til dets forankring i det industrialiserede samfund med en homogeniserende og skematisk kultur, som ikke længere stemmer overens med virkeligheden. Det kronologisk baserede struktureringssystem virker blokerende for nytænkning og medfører unødvendige samfundsstrukturelle problemer, ligesom det i mange tilfælde sandsynligvis har indflydelse på enkeltpersoners psyke og helbred, ikke mindst på grund af de dertil knyttede kulturelle forestillinger om aldersnormativitet, som jeg vil vende tilbage til senere. Lad os foreløbig blive ved det socio-økonomiske felt og dét offentligt

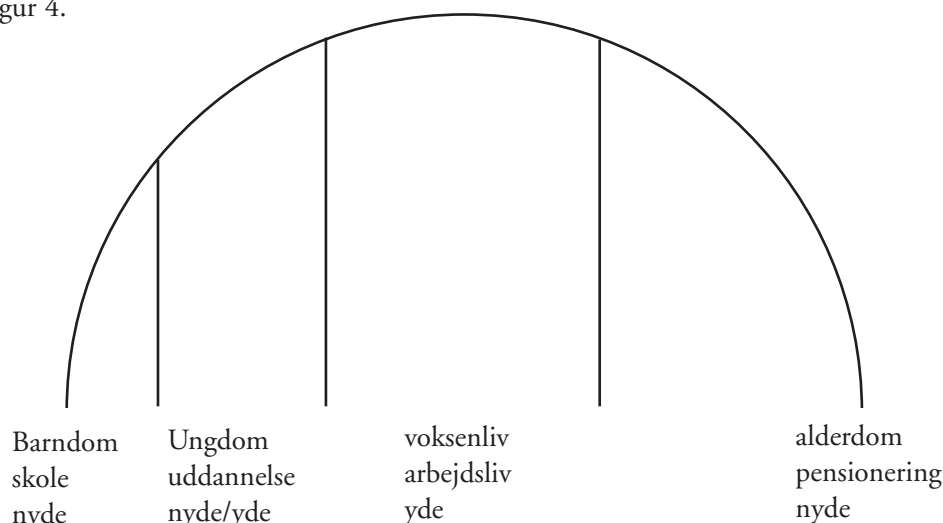
legitimerede kronologiseringssystem, som strukturerer livsløbet og befolkningsstrukturen i dag, sådan som det fremgår af figur 4.

Opmærksomheden henledes her på de adskillende streger. De repræsenterer ikke bare de fire aldersfaser; barndom, ungdom, voksenliv og alderdom, men navnlig den stramhed, med hvilken der skelnes imellem disse aldersfaser. I politisk-økonomisk sammenhæng er det en katastrofe, at der skelnes så stramt, uden at der stilles reflekterende spørgsmål til, hvordan disse kategoriske skillelinjer er opstået eller i hvilken udstrækning, de repræsenterer virkeligheden. Figur 4 afspejler i visuel forstand, hvordan kronologiseringen har fået en markant, kvantitativ indflydelse på den samfundsmæssige fordeling af byrder og forsørgelse, af borgere med status og borgere uden status. Arbejdslivet og livsløbet er lagt sådan tilrette, at hver borger kun forventes at arbejde ca. en tredjedel af sit liv. Det er "yde-fasen", hvor man betragtes som et fuldgældigt og aktivt medlem af det pro-

duktive samfund, og derfor har man her den højeste, kulturelle værdi i et samfund, hvor produktivitet, effektivitet og aktivitet udgør parametrene for menneskelig værditilskrivning. Resten af livsløbet er "nydefasen" og det er naturligvis en samfundsmæssigt bekostelig affære. Figur 4 udgør det visuelle udgangspunkt for de økonomiske beregninger af "ældrebyrden", "det aldrende samfund" eller "alderdommedag".

Figuren visualiserer en forestilling med rødder i en industrialiseret kronologiseringstankegang, som ikke svarer til virkeligheden. Men de adskillende streger, som mennesker selv har skabt kulturelt og sprogligt, *opfattes* som biosocialt givne i politisk sammenhæng, og derfor optræder de som blinde pletter i økonomers og politikeres øjne. Dette ses f.eks. i en økonomisk beregning, hvor den danske økonom, Jørn Henrik Petersen deler "samfundskagen ud i bidder" og beskriver fremtidens pensionsproblemer. Han beskriver f.eks. årgang 1945 på følgende måde "(I 1945) ...

Figur 4.

fødtes der ca. 95.000 børn. Leger vi med den tanke, at hele årgangen har været erhvervsaktiv, og at dens medlemmer trækker sig tilbage som 60-årige ...” Herefter foretager Jørn Henrik Petersen en økonomisk beregning af den pågældende hypotese (Petersen 2003). Senere i samme artikel skriver Petersen: ”Ser vi forenklende bort fra børnenes forsørgelse og kompensationen til de mange i den erhvervsaktive alder, som ikke er i beskæftigelse...” – også

her foretager han derefter en økonomisk beregning baseret på sin egen opstillede hypotese (ibid).

Petersen er faktisk ikke blind, men i sit økonomiske overslag overser han alligevel de fakta, han just noterede sig – netop de fakta, som gør hele regnestykket kompliceret, fordi befolkningen opdelt i aldersgrupper repræsenterer uhomogene flokke. Alle aldersgrupper kan nemlig fremvise mennesker, som arbejder, og mennesker

Hathersage, S. Yorkshire. Høsten 2003. Foto: Sidsel Natland

som ikke arbejder. I den midterste gruppe – altså blandt dem, der normalt betragtes som de erhvervsaktive – er der i Danmark knap 1/5 af *hele befolkningen*, som af forskellige årsager ikke bidrager på arbejdsmarkedet. I de andre aldersgrupper er der både arbejdende og ikke arbejdende. Der kan være syge, svækkede og uarbejdsdygtige mennesker i alle aldersgrupper. Men det, der helt klart adskiller den midterste aldersfase fra de andre er, at det kun er mennesker i denne, der kan få betegnelsen *arbejdsløse*, fordi man ikke forventes at arbejde i de øvrige livsfaser. Til gengæld adskiller disse sig –ihvertfald for børn og ældres vedkommende – ved at være *forhindret* i at arbejde på grund af politisk vedtagne regulativer baseret på kronologiseringsparadigmet.

Med kronologisering som det samfundsøkonomiske fundament for distribution af pligter og rettigheder har samfundet altså baseret sin organisation på en kulturel opfattelse af alder, der ser aldersfaser som biosocialt determinerede.

Alder i humanistisk belysning

Alder i kulturanalytisk perspektiv har en dekonstruktivistisk prægning, og det kan foranledige til forestillingen om, at aldersfaserne opløses, eller at de baserer sig på en ”falsk” opfattelse. Men kulturelle forestillinger er ikke falske; de indleves og udleves i bedste velgående som kultur nu engang har for vane at gøre. Og derfor vil det være interessant at komplementere en dekonstruktion af aldersopfattelser med hermeneutisk prægede studier af, hvordan alder leves og opleves. Sådanne studier er lavet, men de har ofte taget udgangspunkt i netop en enkelt, på forhånd fastlagt aldersfase, og sjældent inddraget hele livsløbet som kontekst for studiet. Det er klart, at hver enkelt aldersfase må betragtes relatio-

nelt i forhold til de andre aldre; hele livsløbet. Uden helheden findes der ingen aldersforståelse.

Alder har i høj grad betydning for det enkelte menneske, både i forhold til egen identitet, til sociale relationer og til positionering i fællesskaber. Ser man bredt ud over hele livsløbet, kan man betragte livet som fyldt med transitionsperioder, der hver især bidrager til, at individet gror dybere ind i sin egen kultur med særligt, forventelige opfattelser til, hvad livet bør bringe på givne tidspunkter (van Gennep 1975/ 1908, Neugarten & Hagested 1976, Turner 1974). Dette kan betragtes som en modningsproces (Fortes 1984), forudsat altså at man følger de foreskrevne, kulturelle normer. Disse normer for bestemte aldersmæssige transitioner kalder den amerikanske historiker, Tamara Hareven for ”social timing”, og de kan lægge visse bånd på hvert enkelt kulturelt individ gennem hele livsløbet. Det forventes f.eks. i den vestlige kultur, at man er barnlig og legende i barndommen (Kjær 2001), fri og søgende i ungdommen (Japsen og Mathiessen 2001, Holst Kjær 2001), tilpasningsdygtig og arbejdsom i voksenlivet (Brandes 1987) og aktiv, men ukritisk og tilbageholdende i alderdommen (Ronström et al. 1998). De her nævnte er kun overordnede elementer af ”social timing”, men der er mange andre, som knytter sig til både privat- og arbejdsliv i langt mere uformelle eller uskrevne former. ”Social timing” kan også kaldes ”alderspassende opførsel”, og det kan dreje sig om unge, der arbejder ihærdigt på at få deres seksuelle debut ”til tiden”; dvs. ikke alt for meget senere end alle de andre, og sådan fortsætter det med ”alderssvarende” uddannelse, familiedannelse og karrierepleje lige indtil et bestemt tidspunkt, hvor anstrengelserne måske mere kommer til at handle om at *fastholde* det, man har opnået, frem for at opnå mere, selvom der netop i

disse år åbner sig oplevelser i alderdommen som aldrig før.

Kulturelle forventninger til alderspassende opførsel betyder, at de fleste mennesker kæmper for at nå de rette livsmål til tiden. Både det individuelle og det fælles liv er således styret af temmelig fastlagte regler for, hvad man gør, bør, er og har ret til at være i forskellige aldre. I mange tilfælde kan alder derfor blive en indirekte kilde til frustrationer, følelser af mindreværd og utilstrækkelighed, som individualiseres, skønt det egentlig er et fælles – og altså kulturelt – anliggende. Måske går man i enrum med sine alders-refleksioner, især aldersdepressioner, netop fordi de ikke tænkes som et kulturelt fænomen, men et personligt.

Navnlige voksenlivet spiller en vigtig rolle i dette aldersræs, netop fordi det som nævnt tidligere er her, at individer anses for at have størst kulturel værdi, være mest værd i samfundsmæssig og kulturel henseende i kraft af de produktivets- og aktivitetsparametre, der knyttes til voksenlivet, og derfor betragtes man udelukkende i denne aldersfase som tilstrækkeligt uafhængig og selvstændig til, at man ikke udsættes for den paternalisering, der foregår i de andre aldre. Derfor er det ikke så underligt, at børn ønsker sig ud af barndommen, hvor betegnelsen ”barnlig” bliver det værste skældsord, når man er 10 år gammel, og ikke længere ”leger” med sine kammerater, men ”er sammen” i stedet for. Det kan være godt at komme ind i ungdommen, men ikke før man er økonomisk selvstændig og uafhængig, er man helt fri for omverdens kontrol eller myndighed. Til gengæld kan man tillade sig at ”lege” igen, for man risikerer ikke at blive opfattet som et barn, men derimod som et frit og legende ungt menneske (Blaakilde in print). Voksenlivet – hvor vi forventes at arbejde og have en selvstændig indtægt – er det

højeste mål, og her har man som sagt højeste status. Alderdommen er der ingen, der vil hen til, så de fleste, der nærmer sig den, forsøger at tale sig ud af den, at holde den på 10 skridts afstand og blive ved med at være ”voksne”, ”friske” og ”ungdommelige” (Blaakilde 1999). Det er måske især her, der er brug for undersøgelser af, hvad det egentlig indebærer at blive ældre, hvis man kunne blive i stand til at se gennem denne alders-paranoia, og derved studere på nærmere hold, hvad det egentlig vil sige at blive ”alderdomlig”. Lige nu er der ingen, der ved det, for alderdommen er indpakket i kronologiseringens biomedikaliserede gerontologisering. En kronologisk baseret, sygeliggjort selvfornægtelse.

Kronos skæbne

I Skandinavien er vi gået fra en slægtsstruktureret samfundsorganisation til en kronologisk baseret borgerretsstat, som i starten befriede mennesker fra slægternes fastlåste bånd og gav plads til individualisme. Men snart blev kronologiseringen en ny fastlåsning af individer; (års)tallene blev til domme for samfundsmæssig indslusning og udslusning, kulturel værdi eller ikke-værdi og social organisering.

Ifølge den danske filosof, Villy Sørensens udlægning af den græske mytologi, viste det sig, at Kronos var en tyrann, der slugte sine egne børn, så snart de var født. Kun ved list lykkedes det deres mor at redde og gemme dem, og da de var blevet til voksne titanere, overmandede de deres far og isolerede ham på nogle øde øer, hvor han kunne herse for sig selv. Hvad der derefter skulle strukturere og styre deres liv, måtte de selv diskutere sig frem til...

Noter

1. Sprogligt set kunne der vælges mellem mange forskellige udtryk for det, at livet bevæger sig fra ét tidspunkt til et andet, f.eks. livsbane, livscy-

- klus, levnedsløb, livshistorie, livsproces, aldringsproces, aldersbue eller aldringskurve. Hver af disse betegnelser peger med sine særlige konnotationer til bestemte vidensfelter og måder at opfatte livet på, som jeg ikke vil gå dybere ind i på dette sted.
2. Stratifikationsteori fokuserer på for og mod magt og konflikter med intentionen om at gøre opmærksom på samfundsmæssige uligheder (Streib 1976), og sammenkoblingen af alder og stratifikationsteori er særligt fremført af Matilda White Riley (1976).
 3. Hos Bender & Wellbery kaldes det samme fænomen en "kronotype", et begreb, der er inspireret af Bakhtins chronotop (Bakhtin 1981, Bender & Wellbery 1991). Begge begreber er forankret i narrativ teori som også Birgitte Rørbyes, men jeg har valgt ikke at gå dybere ind i disse betegnelser, navnlig da de på grund af ligheden forstyrrer nøgleordet kronologisering.
 4. Old betyder "gammel", og er en ældre, dansk betegnelse, ifølge Ordbog over det Danske Sprog. Dette ses stadig i begreber som f.eks. Oldtiden.
 5. At alle indikatorer handler om manden som kønsneutralt væsen skyldes naturligvis, at også det kronologiske samfund er bygget på en patriarkalsk tankegang.
 6. Apopleksi er den medicinske betegnelse for slagtilfælde; forstyrrelser i hjernen eller hjerneblødning, betinget af åreforkalkning i blodkar.
 7. Der bevilges sjældent økonomiske midler til humanistisk gerontologisk forskning; og dette skyldes sandsynligvis, at bevilgernes udgangspunkt traditionelt er, at forskningen skal *afhjælpe* forventede problemer af sundhedsmæssig eller social karakter.
 8. Der er faktisk en gren af gerontologien, som hedder "successful aging", på dansk: "vellykket aldring". Her er altså en indbygget, normativ, kulturel karakteristisk af, hvordan man "lykkes" i alderdommen – eller i anglosaxisk terminologi: "får succes".

Litteratur

- Ariès, Philippe 1982. *Barndommens historie*. Oversat af Birgit Schlifer. København: Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck. Orig. 1973.
- Bakhtin, M.M. 1981. "Forms of Time and the Chronotope in the Novel." Pp. 84-258. I: *The Dialogic Imagination by M.M. Bakhtin. Four Essays*. Ed. by Michael Holquist. Transl. by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin:

University of Texas Press.

- Bender, John and David E. Wellbery 1991. "Introduction." I: *Chronotypes: The Construction of Time*. Ed. by John Bender and David E. Wellbery. California: Stanford University Press.
- Benedict, Ruth 1967. *The Chrysanthemum and The Sword. Patterns of Japanese Culture*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Blaakilde, Anne Leonora 1991. "Flugten fra alderdommen. Sprogbrug om gamle." Pp. 33-39. I: *Brikker til alderbilledet – holdninger til alderdommen*. Af Anne Leonora Blaakilde et.al. Dansk Gerontologisk Institut og Institut for Folkloristik, Københavns Universitet.
- Blaakilde, Anne Leonora 1999. *Den store fortælling om alderdommen*. København: Munksgaard.
- Blaakilde, Anne Leonora 2000. "Når engle bliver til hekse." Pp. 316-327. I: *Kvinder – køn, krop og sundhed*. Red. af Karin Helweg Larsen m.fl. København: Gyldendal.
- Blaakilde, Anne Leonora 2002a. "Ord skaber alder." Pp. 265-76. I: *Gerontologi. Livet som gammel*. Red. Christine E. Swane, Anne Leonora Blaakilde og Kirsten Amstrup Kristensen. Munksgaard, Danmark.
- Blaakilde, Anne Leonora 2002b. "Det alderende samfund – sejr eller katastrofe?" Fokus I: *Teknologidebat* nr. 4, December 2002. København: Teknologirådet.
- Blaakilde, Anne Leonora in print. *Livet leves forlæns. Samtaler om livsaldre*. København: Gyldendal.
- Brandes, Stanley 1987. *Forty XL – The Age and the Symbol*. Knoxville: Univ. of Tennessee Press.
- Bytheway, Bill 1997. "Talking about age: the theoretical basis of social gerontology." Pp. 7-15. I: *Critical Approaches to*

- Ageing and Later Life*. Eds. Anne Jamieson, Sarah Harper and Christina Victor. Buckingham, England: Open University Press.
- Cole, Thomas R. 1992. *The Journey of Life. A Cultural History of Aging in America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conrad, Christoph 1992. "Old Age in the Modern and Postmodern Western World." Pp. 62-95. I: *Handbook of the Humanities of Aging*. Eds. Tom R. Cole, David van Kassel, Robert Kastenbaum. USA: Springer Publ.
- Dressel, Paula, Meredith Minkler, and Irene Yen 1999: "Gender, Race, Class, and Aging: Advances and Opportunities." Pp. 275-294. I: *Critical Gerontology. Perspectives from Political and Moral Economy*. Eds. Meredith Minkler and Carroll L. Estes. Baywood Publishing Company, Inc.
- Eisenstadt, Shmuel 2003. *From Generation to Generation*. New Jersey: Transaction, New Brunswick. Orig. 1956.
- Engels, Friedrich 1971 [1891]. *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse*. København: Politisk Revy. Med efterskrift af Asger Christensen og Peter Aaby. (1. oplag udkom i 1884 Opr. 4. udg. 1891).
- Estes, Carroll L. and E.A. Binney 1989. "The Biomedicalization of Aging: Dangers and Dilemmas." I: *The Gerontologist*, Vol. 29: 596.
- Fortes, Meyer 1984. "Age, Generation, and Social Structure." Pp. 99-122. I: *Age and Anthropological Theory*. Eds. Jennie Keith & David I. Kertzer. Ithaca: Cornell Univ. Press.
- Fry, Christine, personlig kommunikation. Ved 2nd. Symposion on Cultural Gerontology i Berlin 1999.
- Frykman, Jonas og Orvar Löfgren 1979. *Den kultiverade människan*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Sverige: Liber Läromedel Lund.
- van Gennep, Arnold 1975: *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press. Transl. by Monika B. Vizedom and Gabrielle L. Caffee 1960. Orig. 1908.
- Gillis, John R. 1996. *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge, Massachusetts: Harvard univ. Press.
- Ginn, Jay and Sara Arber 1995: ">Only Connect<: Gender Relations and Ageing." Pp. 1-14. I: *Connecting gender & Ageing. A Sociological Approach*. Eds. Sara Arber and Jay Ginn. Buckingham: Open University Press.
- Goffman, Erving 1963. *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster, Inc.
- Hareven, Tamara K. 2000. "Aging and Generational Relations: A Historical and Life-Course Perspective." Pp. 127-149. I: *Families, History, and Social Change: Life-Course & Cross-Cultural Perspectives*. Westview Press, Perseus Press Books Group. (First published in John Hagan, ed., *Annual Review of Sociology vol 20*, Palo Alto, CA: Annual Reviews 1994;437-461.)
- Harper, Sarah 1997. "Constructing later life/constructing the body: some thoughts from feminist theory." Pp. 160-172. I: *Critical Approaches to Ageing and Later Life*. Eds. Anne Jamieson, Sarah Harper and Christina Victor. Buckingham: Open University Press.
- Hazan Haim 1994. *Old age: constructions and deconstructions*. Cambridge Univ. Press

- Holst Kjær, Sarah 2001. "Rejsens dans" – en folkloristisk fortolkning af backpackeres fortællinger. Speciale v. Center for Folkloristik, Københavns Universitet. (Upubl.)
- Höpflinger, François 1995. "From Ageism to Gerontology? Emerging Images of Aging in Gerontology." I: *Images of Aging in Western Societies*. Proceedings of the 2nd "Images of Aging" Conference- Sierre, Switzerland, July 1993. Centre for Interdisciplinary Gerontology, University of Geneva.
- Japsen, Christine og Pernille Obitz Mathiessen 2001. "Der er du der, der er du der". *Overskridelse, fællesskab og værdier i techno-kulturen*. Kandidatspeciale ved Center for Folkloristik, Københavns Universitet.
- Jensen, Johan Fjord 1991. "Timeglasset. Aldring og identitet i kulturhistorien." Pp. 65-97. I: *Identiteter i forandring*. Red. af Hans Fink og Hans Hauge. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, Johan Fjord 1992. *Livsbyen. Voksenpsykologi og livsaldre*. København: Gyldendal.
- Johnson, Colleen L. 1995. "Cultural Diversity in the Late-Life Family." Pp. 307-331. I: *Handbook of Aging and the Family*. Ed. by Rosemary Blieszner and Victoria Hilkevitch Bedford. Westport: Greenwood Press.
- Keith, Jennie and David I. Kertzer 1984. "Introduction." Pp. 19-61. I: *Age and Anthropological Theory*. Ithaca: Cornell Univ. Press.
- Kirk, Henning 1995. *Da alderen blev en diagnose. Konstruktionen af kategorien "alderdom" i 1800-tallets lægelitteratur. En medicinsk-idehistorisk analyse*. København: Munksgaard.
- Kjær, Bjørg 2001. *Barndom, voksendom, pædagogdom. Et folkloristisk studie af fortolkning og forhandling på fritidshjem*. Syddansk Universitet, Odense. (upubl.)
- Kofod, Else Marie 1999. *Politikens bog om skik og brug; traditioner, overtro og historisk baggrund*. København: Politikens forlag.
- Kohli, Martin 1986. "The World We Forgot: A Historical Review of the Life Course." Pp. 271-303. I: *Later Life. The Social Psychology of Aging*. Ed. by Victor W. Marshall. Sage Publ.
- Laslett, Peter 1995. "Necessary Knowledge: Age and Aging in the Societies of the Past." Pp. 3-77. I: *Aging in the Past: Demography, Society, and Old Age*. Eds. David I. Kertzer & Peter Laslett. Berkeley: University of California Press.
- Laws, Glenda 1995. "Understanding Ageism: Lessons From Feminism and Postmodernism." I: *The Gerontologist*, Vol. 35, No. 1, 1995:112-118.
- Løkke, Anne 1998. *Døden i barndommen. Spædbørnsdødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark 1800-1920*. København: Gyldendal
- Lövkrona, Inger 1999. "Hierarki och makt – den förmoderna familjen som genusrelation." Pp.19-39. I: *Familj och Kön. Etnologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- McMullin, Julie 1995: "Theorizing Age and Gender Relations" Pp.30-41. I: *Connecting Gender & Ageing. A Sociological Approach*. Eds. Sara Arber and Jay Ginn. Buckingham: Open University Press.
- Neugarten, Bernice L. and Gunhild Hagestad 1976. "Age and the Life Course." Pp. 35-55. I: *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Ed. by Robert H. Binstock and Ethel Shanas. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Olsen, Tom Skyhøj 2003. "Diskrimination

- af ældre med apopleksi." Pp. 88-89. I: *Gerontologi og samfund* Nr. 4. årg. 19. November 2003.
- Povlsen, Jørgen 1996. "Den gerontologiserede krop." Pp 103-140. I: *Idræts-historie. Krop og Kultur*. Red. af Jørn Hansen under medvirken af Per Jørgensen og Else Trangbæk. Idræts-historisk Årbog 1996. 12. årg.
- Riley, Matilda White 1976. "Age Strata in Social Systems." Pp.189-217. I: *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Ed. by Robert H. Binstock and Ethel Shanas. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Ronström, Owe et al. 1998. *Pigga pensionärer och populärkultur*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Rosenthal, Evelyn R. 1990 (Ed). *Women, Aging and Agism*. New York: The Haworth Press, Inc.
- Rørbye, Birgitte 1989. "Kvindekultur i opbrud." Pp. 11-46. I: *Gammel kvinde – ny verden*. Red. Inger-Lise Dyrholm. Udgivet af gruppen kontekst i samarbejde med Dansk Gerontologisk Selskab. 2. udg.
- Rørbye, Birgitte 2002. *Mellem sundhed og sygdom. Om fortid, fremskridt og virkelige læger. En narrativ kulturanalyse*. Redigeret af Anne Leonora Blaakilde. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Scott, Joan W. 1988. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Streib, Gordon F. 1976. "Social Stratification and Aging." Pp.160-185. I: *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Ed. by Robert H. Binstock and Ethel Shanas. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Sørensen, Villy 1989. *Apollons oprør. De udødeliges historie*. København: Vindrose.
- Turner, Victor 1974. *Dramas, Fields, and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Vakimo, Sinnika 1998. Elderly Women on the Dance Floor. Pensioners Dances as a Cultural Scene. Pp. 376-402. I: *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Studia Fennica Folkloristica 4. Eds. Satu Apo, Aili Nenola and Laura Stark-Arola. Helsinki: Finnish Literature Society.